

N.F.S. Grundtvig "Efter-Skrift"

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.12, april 2018

Ændret i version 1.22 og 1.26, december 2025

Denne pdf er en læseversion af værket uden kommentarer. Værket findes digitalt med punktkommentarer, indledning, tekstredegørelse og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

Tilføjet punktkommentarer i version 1.25, november 2025

Tilføjet indledning i version 1.26, december 2025

Tekstkilder

A *Førstetrykket*, 1828 (SJ: 470)

Teksten er etableret af Else Riisager

Punktkommentarer og tekstredegørelse er skrevet af Else Riisager, redigeret af Klaus Nielsen og Henrik Yde

Indledning er skrevet af Sasja Emilie Mathiasen Stopa, redigeret af Jon Tafdrup og Krista Stinne Greve Rasmussen

Tilsyn ved punktkommentarer dr.theol. h.c. Niels Jørgen Cappelørn

Tilsyn ved indledning ph.d. Kristian Mejrup

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2025

[A:182]

Efter-Skrift.

Maa trykkes.

I Kjøbenhavns Politiret den 6 August 1828.

Holm.

At vore Ønsker aldrig opfyldes herved, derpaa maae vi i den modnere Alder være saa belavede, at det slet ikke undrer os, og, er vi Christne, da takke vi Gud derfor, thi da veed vi, der hænger alt for meget Galt ved vore bedste Ønsker om timelige Ting, til at det var

godt, om de opfyldes, men at vore Forventninger i Grunden altid overgaaes, naar vi gjør Noget for Guds Skyld, det er lige glædeligt for os, skjøndt Verden troer, det er ikke sandt.

Dette er i et kort Begreb mine Betragtninger ved Slutningen af et Tids-Skrift, jeg vel ønskede Udødelighed, men turde dog neppe spaaet saa lang en Livs-Frist, som deres, der faae Døden i Tandfæ, end sige da et Levnets-Løb hvorunder Tænderne udvoxede til Tungens Værn, og Ordet fødtes til at aabenbare det Skjulte.

Naar jeg ønskede Maanedes-Skriftet *Udødelighed*, da forstod jeg vist nok ikke derved den *tomme*, frygtelige *Uendelighed*, man nuomstunder sædvanlig giver det store Navn, men dog Alt hvad der ligger i Ordet, saavidt det kan times en Bogstav-Skabning, altsaa ikke blot Navnkundighed med et priseligt Efter-Mæle, men ogsaa en virkelig Fortsættelse, til det naaede sit Maal, der, ligesom Theologiens, omtrent er saa fjernt som den yderste Dag; men mine Forventninger var i alle Maader ubeskrivelig langt under mine Ønsker; thi skulde de blot nogenlunde |A:183| opfyldes, maatte Skriftet bleven en Løbe-Bane omtrent for alle christelige Penne i Norden, og man behøvede vist ikke at være nær saa kortsynet som jeg, for dertil ingen Udsigt at øine.

Vel sandt, at den fulde Upartiskhed mod de *blot theologisk forskjellige* Synsmaader, som Udgiverne beflittede sig paa, gjorde Samlingen *muelig*, og at den strenge Udelukkelse af Alt hvad der bestreed, eller tilsidesatte den *Christne Tro*, burde anbefale Skriftet til alle christelige Skribenter; men det har længe været Menighedens Skam og Vanheld, at Uenighed om enkelte dogmatiske Læresætninger, ja, selv kun om deres systematiske Forhold, og methodiske Behandling, skildte dens Skrift-Kloge skarpere fra hinanden indbyrdes, end Forkastelsen eller Fordreielser af den *Christne Tro* adskildte dem fra *de* tyrkiske og hedenske Bøglærde, der i Methodiken og Skolastiken var deres Paarørende. Saa har det længe været, og i de sidste 70 Aar, (siden *Semler* opstod) der vel maa kaldes en babylonisk Udlændigheds-Tid, ere de christelige Theologer i det lutherske Kirke-Sogn hardtad alle blevne saa fremmede for hinanden, og saa igaaede med skolastisk nærpaarørende Uchristne, at det kun er uvist, om et Tids-Skrift støder mest ved at ville optage *alt Christeligt*, eller ved at udelukke og bestride *alt Anti-Christeligt*, medens det er en afgjort Sag, at begge Dele støde mange christne Læsere, end sige da Skribentere for Hovedet. Man behøver derfor ikke engang saalænge som jeg, at have været en opmærksom Tilskuer af den babyloniske Forvirring, for at vide, det nuomstunder hos de Skrift-Kloge sædvanlig betragtes som en Æres-Sag, i det Mindste til en vis Grad ligesaavel at have sin christne Tro som sit System, eller sit akademiske Sammensurium, for sig selv, at være human mod Troens videnskabelige, *alvorlige* Fiender, og kun fare |A:184| Harnisk mod

de Syns-Maader hos *Med-Christne*, der mishage ham, og da især mod dem, der stride *for Troen*, hvilket ansees for uforeneligt med Kjærlighed, saa de theologiske Krigs-Artikler nuomstunder blive kortelig disse: slaae helst paa dem, der enten ikke kan eller dog ei nænner at slaae igjen, og spørg fremfor alt ei Christus men Verden ad, hvem der skal kaldes Christendommens Fiender!

Under saadanne Omstændigheder at udgive et Tids-Skrift, der ei alene erklærede alt Anti-Christeligt, hvor humant og videnskabeligt det saa end var, aaben Feide, men lod Haanden følge med, vilde selv i det stridbare Tydskland blevet anseet om ei for barbarisk og fanatisk, saa dog for et halsbrækkende Arbeide, og hvad maatte ikke da blive Tilfældet i det lille, slidsindede Danmark, hvis Skov kun syndes skikket til en dæmpet Gjenlyd af Tydsklands Vaaben-Gny! Visselig, her maatte det kun synes tvivlsomt, enten Kampen skulde kvæles i Fødselen, eller døe i Svøbet af Kjedsommelighed, og dette har aldrig staaet klarere for mig, end just i hine Aar, hvis literaire Dødning-Stilhed dette Maanedes-Skrift vilde afbryde, og har dog, Gud skee Lov! virkelig afbrudt, saa mine Forventninger maatte været meget urimelige, hvis jeg ei skulde finde dem overgaaede!

Herpaa er det især, jeg ønskede at henvende christne Læseres Opmærksomhed, paa den indlysende Sandhed, at naar de christne Bog-Lærde nuomstunder holde aandelig Fred med det Sæt Skrift-Kloge, der uafsladelig stræber at udrydde Christendommen baade af Bibelen og af Menigheden, og vil dog skride for dens Venner og Forfremmere, da protesterer den levende Tro, i Herrens Navn, paa det bestemteste derimod, som mod et Forbund mellem Tyrkiet og Christenheden, i aandelig Forstand, til Grækenlands Udhungring og Ødelæggelse! Ja, det skal og maa nødvendig indsees, at naar man behandler den christne Tro **A:185** som en forældet Overtro, der skal takke for naadig Straf, naar den efter Henrettelsen maa begraves paa Kirke-Gaarden i christen Jord, og behandler Bibelen som en jødisk Alkoran, man gjør synderlig Ære ved at udlede sine egne Æventyr, Hjerne-Spind og Selv-Modsigelser af, naar man gjør det, og dog skriger Ak og Vee over de intolerante, fanatiske, forkjættrende, herskesyge Orthodoxer, som paa Troens og Menighedens, og ret aabenbar paa Sandhedens og Oplysningens Vegne, protestere mod dette ligesaa falske som fordærvelige Spil med hvad der skal være Mennesket helligt og dyrebart: med Tro og Saliggjørelse, og i det Hele med *Ordet*, som er det eneste Udtryk for aandelig Sandhed paa Jorden; da er Tyrkens Vee-Klage over Grækernes Uforskammenhed kun Smaaeting derimod! Det er nemlig endnu aldrig faldet *Divanet* ind at erklære *Tyrkerne*, som dog har *Konstantinopel* inde, for de rette, *ægte Græker*, eller at sætte Grækernes Brøde *deri*, at de ikke vil afstaae Tyrkerne deres Navn, og derved naturligviis frakjende sig det selv, og bekjende, at

de har været ublue nok til i Grækenlands Navn at gjøre Opstand mod de ægte Græker; men de *aandelige Tyrker* vil jo med Vold og Magt gjælde for de ægte *Christne*, uagtet vi aabenbar, ved at lade dem gjælde derfor, efter Modsigelsens urokkelige Grund-Sætning, maatte erklære os selv for U-Christne. Tog jeg nu feil i, at Maanedes-Skriftet, baade middelbar og umiddelbar, har bidraget til et aandeligt Freds-Brud, der til Christendommens Vedligeholdelse var aldeles nødvendigt, tog jeg feil deri, da var Foretagendet aabenbar mislykket; men deri kan jeg ikke tage Feil, da det er umuligt, at see *Ja* og *Nei* om de Christnes Tro staae aabenlyst lige over for hinanden, uden at indsee, de kan umueligt løbe ud paa Eet, men at det virkelig er de *Christne* der sige *Ja* til *Troen*, og *U-Christne* som sige *Nei*.

|A:186See, det er Hoved-Sagen som jeg derfor skal komme til igjen, naar jeg har omtalt nogle Biting, som, efter mine Tanker, ikke er saa ganske ubetydelige.

Medens jeg nemlig strax indrømmer, at det kun har seet fattigt ud med Sammen-Virkningen af christne Folks Penne i Maanedes-Skriftet, tør jeg dog mene, den blev større, end man rimeligviis kunde ventet, saa der virkelig i vores lille Kreds er skedt et større Skridt til Nedbrydelsen af det fordærvelige Skillenum mellem boglærde Christne, end i det filosofiske Tydskland, hvor selv *Evangelische Kirchen-Zeitung* synes tvivlraadig om, enten man helst skal rive det ned, eller male det op, og dog er denne Tidende, (hvis Fødsel Maanedes-Skriftet udentvivel har fremskyndt) saavidt jeg veed, det eneste tydske Forsøg paa, fra et *christeligt* Stade, at byde Venner Haand, og Fiender Spidsen! Det forekommer mig nemlig, at om ogsaa Maanedes-Skriftets Udgivere var blevet de eneste Med-Arbeidere i det, saa var dog allerede dermed givet et godt Exempel paa venlig Sammen-Virkning mellem christelige Theologer med saa forskjellig Retning og Uddannelse, at Skille-Rummet er sædvanlig i Grunden langt ubetydeligere mellem dem, der miskjende og bestride hinanden; thi hvad er vel alle de Smaa-Grøfter mellem Jord-Lodderne paa en By-Mark, mod Kløften, mellem den grundmurede Skole og Fugle-Reden i Skoven, og hvor svagt afbilder ikke selv denne Kløft det sædvanlige Forhold mellem den strængt systematiske Erudition, og den poetiske Licents! Sandelig, jeg agter det for en af Christendommens *mindste* Konster at slaae Bro over saadanne Svælg, der dog i Grunden kun er Hjerne-Spind, som al den Grund-Modsigelse mellem *Frihed* og *Nødvendighed* man drømmer om, medens *Kjærligheden* ypperlig forener dem; thi hvem der i Kirken enten strider om Rang, eller kives om Klæde-Dragt, er aabenbar daarlige **|A:187**Christne, og ligesaavist som Alt, hvad der er Mennesket naturligt, maa kunne sammensmelte i det fuldstændige Menneske-Begreb, saavist maa ogsaa *Sandheds Tro* stifte Forlig, og Sandheds-Kjærlighed Venskab mellem Alt, hvad den modne

Sandheds-Kundskab engang skal forklare; men derfor er det jo lige vist, at den venlige Sammenvirkning mellem christelige Theologer, som Dr. *Rudelbach* og jeg, seer urimelig ud, og at der vil være meget vundet for Troens Sag, naar den boglærde Efterslægt finder den i sin Orden, som det rette christelige Forhold mellem *Skolen* og *Kirken*, mellem *Skriften* og *Troes-Bekjendelsen!* Ingenlunde vil jeg hermed sige, at vor Sammenvirkning har været nær saa organisk og harmonisk, som man kunde ønsket, men jeg tør sige, vi har viist, det var vort Ønske at bringe den i Harmonie, og at netop i dette Forhold, hvor det dog i Grunden kun er Villien der adskiller, har Villien Ret til at tages i Gjerningens Sted, især da den virkelig under Sammenvirkningen har udholdt og bestaaet en mærkelig Prøve! Ved vor fælleds Vurdering af den Levende Christendom, og Ærbødighed for Kirkens Historie var vi nemlig sikkrede mod den tossede Indbildning, at Feilen skulde ligge andensteds end hos Individerne selv, naar *Professoren* anseer *Præsten* for en Sinke, og denne Hiin for en Pedant, eller, hvad dette i min Mund vil sige, naar det Videnskabelig-Erudite og det Poetisk-Folkelige i *Christenheden* miskjender og skyer hinanden, istedenfor, som det sig hør og bør, at stræbe sammen, og paa begge Sider aflægge det *Uforligelige* som alle Skrift-Kloge jo veed, ei maa findes i Herrens Huus! Men paa det Overraskende er Ingen forberedt, og at Dr. *Rudelbach* maatte heel overraskes ved min videnskabelige Apostase fra den theologiske Skoles Taktik, hvori han ikke blot var opvoxet, men dybt indgroet, det er saa følgelig en Sag, at, hvis **A:188** det er Maanedsskriftets Læsere noget Nyt, da beviser det kun, at hvem der virkelig betragter den Christne Kirke som et *Troes-Samfund*, og er kommet til nogen videnskabelig Klarhed over sin Gjenstand, lader sig ikke engang anfægte af hvad der ellers nødvendig forvirrer! At jeg intet Horn fik i Siden enten paa Skriften, Reformationen, eller den christelige Videnskabelighed og Erudition, fordi jeg faldt over den Sandhed, at vi har ikke fundet Kirken i Skriften, men Skriften i Kirken, og at vi ikke skal staae paa Bogen og lede om Troen, men staae med Troen og læse i Bogen, ikke lægge *Bibelen* under Bordet, som staaer bedst paa sine egne Been, men lægge Herrens Bog opladt paa Herrens Bord, saa at alle *Gjæsterne* maae lære at holde ordenlig, christelig *Bord-Skik*, og *Skafferne* lære, baade hvor de skal hente Brød, og hvordan de skal prøve Vin, om den er uforfalsket; see, det er begribeligt nok; men veed man det ikke endnu, da faaer man det vel snart at vide, hvor tungnemme de Lærde af deres anden Natur er til at fatte den christelige Børne-Lærdom, og hvor vrede de sædvanlig blive paa den gammeldags Landsby-Præst, der ikke vil høre et Ord af dem om Skriften, førend de har gjort ordenlig Regnskab for deres lille Catechismus, og især for de tre Troens Artikler. At det nu ikke er Mangel paa Lærdom, der har gjort Dr. *Rudelbach* saa billig mod en Paastand, han ingenlunde strax kunde billige, det tør jeg vel

ansee for en afgjort Sag mellem Maanedsskriftets Læsere, og finder jeg end liden eller ingen theologisk Lærdom i mig selv, saa har jeg dog, i Kirke-Historien, seet saa megen udenfor mig, at jeg, paa Ansvar for Efter-Verdenen, ligesaa lidt tager i Betænkning at regne Dr. *Rudelbach* til høilærde Theologer, som at regne de fleste nuomstunder Saakaldte fra dem.

|A:189 Under disse Omstændigheder tør jeg fremdeles mene, Dr. *Rudelbachs* Arbejder har opfrisket en Sandhed, der vel ikke trængde til nyt Beviis, men vel til at reise sig af Forglemmelsen, hvori den daglig dybere nedsank, og jeg mener naturligviis den Sandhed, at ikke blot de lærde Sprog-Studier, men hele den historiske Erudition staaer i venligt Forbund med den gammeldags Christendom! Vist nok var Nægtelsen heraf en ravgal Paastand, da Historien klarlig viser, at alle vore Skoler, de Høie med de Lave, ere byggede paa Kirkens Grund, og af dens Midler, eller, med andre Ord, at den gammeldags Christendom har avlet og udviklet al den Erudition, som Fienden nu enstund har villet lære til, som et unaturligt Barn, at bande sin Moder, undsige sin Fader, og bryste sig paa Cathedret som en uden Slægt-Register af lutter Skole-Støv udsprunget Minerva! Men i vore uhistoriske, latterlig selvkloge Dage, da man endog finder det rimeligt, at Mennesket kan have Enevolds-Magt over Guds Laan, er det i sin bagvendte Orden, at man mener, det godt kan være det yderste Mørke som har avlet og udviklet den største Oplysning, og at Videnskabeligheden gjør sit Mesterstykke, ved at bestride og afskaffe *Troen*, hvoraf den udsprang, som noget Uvidenskabeligt, der kun i Vildelse har avlet saa klogt og sprænglærdt et Barn, og bør derfor miste sit Liv, sagtens for at den ikke i fuldt Vanvid skal sætte endnu en klogere Afkom i Verden! Om det derfor ogsaa kun var ved en Feiltagelse, at Christendommen havde reddet den classiske Literatur fra Undergang, og hævet Zions Børn, baade i Kundskab og Vidskab, høit over Grækenlands, saa burde det dog sees, at enhver aandelig Aarsag er sin Virkning voxen, og i Danmark, hvor den theologiske Lærdom hidtil har været langt mere dyrket som en tydsk Guddom, end som en indenlandsk Plante i Kirke-Marken, gjordes det især behov, at **|A:190** man engang saae den Erudition, hvoraf man har udledt saa meget, og viist saa lidt, ikke i Strid men i Forbund med *Troen*. Allerede derfor priser jeg det *Collegium Publicum*, Dr. *Rudelbach*, uden Promotion af det Theologiske Facultet, har holdt i Maanedsskriftet over de lærde Compendier, hvis smukke Citater, fine Logik, og nydelige Sprog herinde gjaldt for et non plus ultra; men da nu *Bibelen* virkelig er en Bog, man kan behøve alle muelige Kundskaber for at forstaae tilbunds, og da det aldrig har nogen Nød, at sand Lærdom skal gjøre Sandheds Tro nogen Skade, men er tvertimod Dennes Triumph at bringe for Lyset hvad der er skjult i Mørket, saa er det dobbelt glædeligt at see en Mand som Dr. *Rudelbach* udgaae af Kirke-

Historiens grundmurede Skole, thi nu have de yngre Studerende, som Troen griber, ingen Undskyldning, om de tilskrive Lærdommen selv den Modsætning til Troen, som kun laae hos dem, der misbrugde den, og syndes kun forsvarlig i deres Øine, som lode sig bedrage af Skinnet. Vel veed jeg mig saa fri for Nedsættelse af lærde Studier, som nogen Præst og Skjald i Christenheden, og maatte efter min historiske Natur nødvendig være det; men da jeg med skarpe Vaaben har maattet bekæmpe baade det lærde Skin, og de Lærdes Indbildninger om Kundskabens Kraft til Salighed, og hverken har havt Anledning, Lyst eller Kald til selv at beflitte mig paa theologisk Erudition, kunde min skarpe Modsætning til det lærde Væsen, som var *gjængs* i Tydskland og hos os, lettelig imod min Villie stadfæstet Ungdommen i det skjæve Begreb om Forholdet mellem Tro og lærde Kundskaber, thi mit historiske Kiæde-Syn kunde jeg vel forsvare, men under den herskende historiske Vankundighed, og aandløse Plathed, kun vanskelig og sjelden forplante. Uden derfor at ændse det fornemme Smil, jeg sagtens vækker, ved at sige det, paastaaer jeg dristig, at **A:191**den venlige Sammenvirkning i Theologisk Maanedsskrift, mellem Dr. *Rudelbach*, *Lindberg* og mig, var for den kirkelige Selvklogskab Noget af det Værste, og for christelig Oplysning Noget af det Bedste, der kunde times Fri-Skolen herinde, thi kunde vi end Alle været dygtigere, hver i Sit, og i Hinandens, hvad med Guds Hjelp endnu tør skee, saa fandt man dog her Grund-Elementerne til en ægte christelige Oplysning venlig forbundne, og fandt dem i en Grad, som Modstanderne barede sig for at overbyde; og skulde dette gode Sammen-Træf, som jeg længe sukkede efter, blive frugtesløst, da beviste det kun, hvad Gud forbyde, at den christne Jord i Danmark maatte være gold, og meget goldere i vore unge Med-Studerende end i os. Vil man sige, det er Skade, at man finder saa faa fuldendte Recensioner af *Rudelbach*, kun eet *gjennemført* philologisk Exempel af *Lindberg*, og kun kirkehistoriske Vink til *Huus-Behov* af mig, da har jeg Intet derimod; men medens jeg deels ikke kan, og deels ikke vil undskylde mig selv, maa jeg, for begge de professor-lærde Med-Arbeidere, gjøre Krav paa den Skjønsomhed, at et Tids-Skrift hænger i Klokke-Strængen, et Strids-Skrift maa rette sig efter Omstændighederne, og selv de lærdeste Mænd maae lade det skorte paa Pennen, naar Munden skal passe sig selv. Jeg tænker derfor virkelig, man skulde heller undre sig over, at de Utrættelige fandt baade Lyst og Kraft til, under store Forhindringer, at vise saamange og saa glimrende Prøver paa den sjeldne Kundskab og Vidskab, der i Stilhed saa heldig udviklede sig hos dem, at de vilde være en Prydelse for den berømteste Høi-Skole.

Dog, med alt dette vilde jeg veemodig lægge Pennen, hvis jeg ikke turde sige, der ved Maanedsskriftet var kjendelig bidraget til at fordærve dem Spillet, der spille med Christendom, som om denne

Guds Kraft til Salighed for |A:192| hver den som troer, nu kun duede til Ord-Spil, thi hvad hjalp det dog i Grunden, at Penne-Feiden var fornyet, og førtes paa de Christnes Side med seierrige Vaaben, naar den Taage det lykkedes Fjenden at fremkogle om Christi Kirke ei adspredtes, saa Liden og Stor kunde see, hvor den stod, og staaer endnu, trods Helvedes Porte!

At dette er Hoved-Sagen, følger af sig selv, og det havde jeg alt længe mærket, saa, da jeg, ved Maanedsskriftets Begyndelse, holdt Mønstring over de Fordomme, der mødte Bekæmpelsen af det attende Aarhundredes Kirke-Oplysning som *uchristelig*, da glemde jeg ingenlunde den, at det skulde være ligegyldigt, enten hin Oplysning var *christelig* eller ikke, naar den kun var forsvarlig, og jeg anmærkede med Rette, at naar kun *Uchristeligheden* var beviist, da var den *gallo-germaniske* Oplysning dermed *aandelig* tabt, uddrevet af Christenheden, og at, skulde det kaldes unyttigt, fordi Mange desuagtet vilde hylde den, da maatte det ogsaa kaldes unyttigt, at drive Fienden ud af Landet, naar man havde den Formodning, at Endeel af Indbyggerne vilde vandre ud med ham. Om Maaden, hvorpaa dette til Kirkens Varighed nødvendige Beviis skulde føres, havde jeg imidlertid dengang kun en meget dunkel Forestilling, da jeg vel indsaae, der var Forskjel paa Christi Kirke i og for sig selv, og denne eller hin christelige Stats-Kirke, men havde endnu ikke opdaget deres rette indbyrdes Forhold, og forvexlede dem derfor uvitterlig hvert Øieblik. At det ikke kan være af vor egen Fornuft, men kun af Historien, vi, uden umiddelbar Aabenbaring, kan lære hvad der er den ægte Christendom, det saae og sagde jeg vel, men at Christendom i Grunden kun er hvad de sande Christne have troet og til Dagens Ende fremdeles skal troe, end ikke det stod klart for mig, og at det *mundtlige Vidnesbyrd* i den christelige Kirkes Historie er langt sik|A:193|krere end det *Skriftlige*, og er det eneste *Almeengyldige*, det var endnu aldrig faldet mig ind!

Sagen er imidlertid soleklar, thi hvem veed det ikke, at det er Sakramenterne, *Daaben* og *Nadveren*, som gjør de Christne til et eget kirkeligt Folkefærd, og at man derfor blot behøver at spørge, hvad der kræves af den, der vil døbes og gaae til Herrens Bord, for at *høre*, hvad der er det Eiendommelige og Almeengyldige i *den* Christne Kirke, som virkelig har været til, og virket de forbausende Ting paa Jorden, og *denne* bekjendte *Christendom*, der er *troet i Verden*, og haver gjort Gjerningerne, det er jo dog aabenbar den *ægte, virkelige Christendom*, medens enhver anden saakaldet Christendom, som de Skrift-Kloge selv vil sætte sammen, enten er et tomt Hjernespind, eller, hvis den udgives og tages for den ægte, virkelige Christendom, et grovt Bedragerie. Da de Christne bestandig har paastaet, at *Bibelen* stemmer overeens med deres Tro, og stadfæster den, kan naturligviis vantroe Skriftkloge bestride denne Paastand, men om de ogsaa kunde gjendrive den, blev det jo

dog lige sandt og lige klart, at den christne Tro er den, som alle de, der vilde være Christne, maatte bekjende sig til og døbdes paa, saa man kan vel yttre Indvendinger mod den Troes Bibelskhed og Sandhed, men *aldrig*, uden at vrævla, mod dens Christelighed, ligesom man vel kan paastaae om vort Moders-Maal, enten at det ikke duer, eller at det ikke stemmer overeens med Sproget i denne eller hin Bog, men aldrig, uden Vrævl, at det *ikke* er *Dansk*, med mindre det lod sig bevise, at der var et ældre dansk Tunge-Maal, hvormed det ei kom overeens!

Denne indlysende Sandhed, der sikkrer baade Læg og Lærd, som ikke vil bedrage sig selv, for at lade sig bedrage med en falsk Christendom, og som tillige giver de christelige Skriftkloge en forunderlig Overlegenhed over alle Troens |A:194aandelige Fjender, var imidlertid ikke blot skjult for mig, men havde været det i mange hundrede Aar saa godt som for hele Christenheden, og medens de papistiske Theologer paastod, at Alt hvad nogen *enkelt* Christen i fordum Tid havde sagt, han troede, skulde, naar Paven billigede det, være en almindelig Troes-Regel, paastod de protestantiske Theologer kjækt, enten at Fornuften, eller at Bibelen, eller at Begge gav de eneste almeengyldige Regler for den ægte Christendom, uagtet det var soleklart, at Fornuften af sig selv umuelig kunde vide det Mindste om de Christnes Tro, og Bibelen ei engang lære os, om der, efter Apostlernes Dage, havde været en Christen Kirke til, end sige da, hvad man i den havde troet og bekjendt!

Ved denne lille Opdagelse af hvad der laae aabenbart for Alles Øine, og var kun skjult, fordi det oversaaes, er den christne Kirkes Stilling til sin hellige Skrift, til sin Historie, til sine Fiender, og til alle Uchristne kommet til at staae i sit rette, vidunderlige Lys, saa den har sin Tro i det Klare, og kan henhøre Historiens Vidnesbyrd til den, udbrede og forsvare den, uden at trættes med Fienden om, hvad kun Faa kan bedømme, og tildeels Ingen uden Gud afgjøre: hvilken der er den *eneste grundforsvarlige* Fortolkning af Skriften, og *hvormeget* af Skriften der har været alle Christne bekjendt og indlysende, medens Fienden nok skal bare sig for at bevise, at *Skriften ikke kan forstaaes christelig*, eller at bibelsk Prædiken og Læsning ei kan styrke de Christne i deres Tro, og give dem et klarere Begreb om dens Sammenhæng med hele Menneske-Livet og med Guds underfulde Huusholdning i Tidens Løb! Saaledes har Bladet vendt sig i den stridende Kirkes Historie, og hvem der virkelig troer paa Guds og Maries Søn, kan nu intet Øieblik tvivle om, at Banen er aabnet til glimrende Seire, ei blot i Skygge-Fægtningen paa Pa|A:195piret, men fremfor alt i Kampen om deres Sjæle, hvis Hjerter ei ere onde, men hvis Tanker fore vild, og hvis Øine var forblindede!

Vist nok har man gjort, og vil fremdeles gjøre mange Indvendinger mod den soleklare Sandhed, at kun hvad alle Christne

har troet, er den ægte, fælles Christne Tro, men jeg trøster mig ved, at hvormange Indsigelser man end gjør imod Soel-Skin, saa skinner Solen dog ligefuldt, alt som det greb mig *Nytaars-Morgen*, da jeg kvad:

Forkynd at man snyder
Forgjæves sin Praas,
For Vidskabens Dyder
At trylle i Vaas;
Forgjæves, naar Solen
Alt synlig oprandt,
Man hvisker i Skolen,
Det er ikke sandt!
Om Praasen man tænder
I begge dens Ender,
Man gjør dog ei Dagen til Nat!

Jeg veed, at hvor *unægtelig* end Modsigelsens Grund-Sætning med Rette kaldes, kan man dog nægte den baade mundtlig og skriftlig, naar man ikke ændser, at man derved gjendriver sig selv, og smykker sig med den *Mund-Kurv*, man i Vanvidd vil paalægge hele Menneskeslægten, og jeg veed ligeledes, at hvem der er vant til at tænke og tale bagvendt, kan indbilde sig selv, det er en høi Tanke, at de astronomiske Beregninger ikke ere grundede paa Solens og Planeternes Gang, men at de bestemmer den; men jeg veed ogsaa, at sund Menneske-Forstand gjør kort Proces med alt Saadant, og at den saa vil gjøre med alle Indvendinger mod den simple Sandhed, at kan man ikke af de Christnes egen *Troes-Bekjendelse* faae at vide hvad de Christne har troet, da maa man bie, til man bliver alvidende, men at **A:196** selv i det Tilfælde er den christne Tro naturligviis ingen anden, end den, de Christne har bekjendt dem til, og skulde altsaa, som ærlige Folk, unægtelig havt.

Altsaa, det er skeet, vi gammeldags Christne kan i Hoved-Sagen paa det Klarest adskille Christi urokkelige Kirke fra den Stats-Kirke paa christelig Grund, der fra Konstantin den Stores Dage til vore har steget og dalet, og været allehaande Omskiftelser underkastet, vi veed, hvad der er aabenbar Uchristeligt, som slet ikke kan eller maa taales i Kirken, og hvad der, om det end er Feil, dog lader sig taale, og skal, af Christen Kjærlighed, hellere taales, end, ved en kirkelig Skilsmisse, strængt, og maaskee, da vi selv kan feile, hvor vi mindst tænke det, uforsvarlig udelukkes, og den ærgerlige Strid om hvad der er ægte Christendom, kan da nu i et Øieblik være endt, hvor den verdslige Øvrighed tillader sine Undersaatter i rene Troes-Sager kirkelig at følge deres Overbeviisning. Ordenlige Christne behøve nemlig intet verdsligt Medhold, maae være belavede paa at bære deres Kors med Taalmodighed, og har aldrig i noget Land saa store juridiske Forrettigheder, de jo, som Apostelen, maae agte dem alle for Skarn og Skade i Sammenligning med Christi Samfunds Herlighed, der slet ikke er mindre, hvor To eller Tre, end hvor Tusinder forenes i Hans Navn, med Ham selv midt iblandt sig; men her kommer *Knuden*, thi trindt i Christenheden er *Stats-Kirken*

erklæret for identisk med *Christi Kirke*, og paa de fleste Steder er heraf udsprunget Forbud mod al Afsondring fra Stats-Kirken, som Noget, ingen *Christen* kunde fristes til. At dette Forbud er udsprunget af den Vildfarelse, at Troen lod sig nøde paa, eller af den Indbildning, at en Stat havde Fordeel af at tvinge sine Indbyggere til Hykleri, tvivler Ingen om, og det maatte da rimeligviis hæve sig selv, saasnart det blev vitterligt, at |A:197|Landets Indbyggere var grunduenige om Troen; thi hvilket af de modsatte Partier Staten da end besluttede sig til at tage, var det ikke meer end billigt, at det andet Parti fik Lov til at gaae ud af Stats-Kirken, og skjøtte sig selv. Nu har imidlertid, som vi veed, Forbudet hverken hos os, eller ret mange Steder hævet sig selv, og de Christnes Stilling i Stats-Kirken er derved, under Theologiens uchristelige Sving, blevet yderst piinlig, fornemmelig i Nord-Tydskland og hos os, hvor de enkelte Lærere have selv taget sig den Frihed at prædike, at undervise Ungdommen, og selv at døbe og uddele Nadveren, efter deres eget Hoved, ved hvilken Leilighed der sædvanlig spurgdes ligesaa lidt om hvad der var det Grund-Christelige, som om hvad der stod i Alter-Bogen og i de Symboliske Bøger!

Naar nu oplyste Christne, under disse ængstelige Omstændigheder, overveie, hvorledes de, istedenfor den kirkelige Ene-Ret, de ei kan ønske, skal faae den Religions-Frihed, de i Gjærningen have tabt, men kan dog umuelig undvære, da øines der kun to Udveie, i det man enten slutter saaledes: det kan umuelig være Øvrigheden ubekjendt, hvor ulovlig Lære-Embedet i Stats-Kirken af Mange forvaltes, og da det umuelig kan være Dens Villie, at de der troe, hvad Loven kræver, skal hindres i at beholde og forplante deres Tro, saa maa det være dens Ønske, at vi i Stilhed skal skille os fra Stats-Kirken, saa den kan ignorere begge Dele; eller man maa slutte saaledes: Hvad der end kan være Øvrigheden bekjendt om Lære-Embedets Forvaltning, saa er dog den uforligelige Modsætning mellem det Gamle og det Ny den sikkert ubekjendt, da den ellers vilde gjøre Ende paa det Anarchi i Stats-Kirken, der daglig mere forbittret Gemytterne, og forvirrer ligesaavel det moralske som det religiøse Forhold, og da Christne desuden aldrig maae overtræde Love, som kan holdes uden Synd, saa bør vi op|A:198|lyse Øvrigheden om Sagens rette Sammenhæng, og oprigtig bekjende, at vor Samvittighed ikke tillader os at forblive længer i Stats-Kirken, naar ikke i det Mindste *Sacramenterne* forvaltes, og vore Børn som skal confirmeres, undervises *christelig*, saa vi kan holde vor *Daabs-Pagt* baade for os selv, og for vore Børn, som vi har lovet for!

Den første Udvei var den nemmeste, og kunde, under de nærværende velbekjendte Omstændigheder, vist ei med Rette lastes, og det synes tillige at være den mildeste, da man derved stræbde at undgaae al borgerlig Kiv og Strid, men jeg maatte tage meget feil,

om ikke den lovstridige Deel af Stats-Kirkens Geistlighed i dette Tilfælde vilde prædike et Korstog mod de arme Christne som Fanatikere og Stats-Forbrydere, og, skjøndt jeg ikke tvivler om, at Christi Kirke jo med Æren vilde bestaae en saadan Krig, som den har bestaaet saa mangfoldige Angreb, og overvundet dem Alle ved bestandig Taalmodighed, saa nænde jeg dog aldrig, uden Nødvendighed, at udsætte de Christne for borgerlig Forfølgelse, og at udsætte Staten for at øve den mod sin egen Religions troeste Bekjendere, og naturligviis tillige sine ærligste, kraftigste og meest samvittighedsfulde Borgere, saa *Oplysningens* Vei skal, efter min Overbeviisning, ei blot prøves først, men følges saa længe som mueligt.

Nu kan imidlertid ogsaa Oplysning gives paa tvende Maader: enten *directe*, ved indgivne Klage-Maal over den uchristelige Guds-Tjeneste, og Børne-Underviisning, her eller hist, med tilføiet Bøn, at det enten maatte ændres efter Lovene, eller Forbudet mod Afsondring fra Stats-Kirken ophæves; eller *indirecte*, ved offentlig Kundgjørelse af de uchristelige Grund-Sætninger, denne eller hiin Lærer i Stats-Kirken offentlig har vedkjendt sig. Det Første var her igjen det Nemmeste, og synes lettelig at være det eneste Rette, da **A:199** man derved undgik Skraalet om Trætte-Kjærhed, og den Mangel paa Kjærlighed og Billighed det skal være, at sige til en Mand lige i Hans Øine: hvad du skriver her, strider aabenbar mod den christne Troe, og dog er du, som Lærer i den christne Menighed, baade Gud og Mennesker skyldig at lære efter den, saa, naar det strider mod din Overbeviisning, bør du som ærlig Mand, nedlægge dit Embede; men det Nemmeste synes ikke her at være det Bedste; thi naar man klager *directe* over et bestemt lastværdigt Factum, da opkalder man Loven i al sin Strængighed mod Gjernings-Manden, og sætter maaskee ovenikjøbet Øvrigheden i Forlegenhed, da derimod Øvrigheden ligesaa godt kan ignorere den litteraire Anke, som det paaankede Factum, og kan, hvis Den *ikke* vil *det*, uden at compromittere sig, vælge de mildeste Forholds-Regler. Men det forstaaer sig, at naar denne *indirecte* Oplysning ikke naaer sin Hensigt, som ene maa være at skaffe de gammeldags Christne virkelig Religions-Frihed, da maa man skride til den *directe* Oplysning, uden at grue for det Skrig, Vedkommende vil opløfte over Angiveri, Tyen til verdslige Midler, o. s. v.; thi det er jo kun en verdslig og borgerlig Sag, der skal bringes i Rigtighed, og dertil er man jo nødt til at gaae den eneste *loulige* Vei, man kjender! Uagtet jeg derfor, selv da man, i Anledning af *Kirkens Gjenmæle*, bebreidede mig, at jeg ikke, ved *directe* Angivelse, havde opfyldt min præstelige Pligt og Forpligtelse, vedblev at erklære mig for den *indirecte* Oplysning, som det Christeligste, saa troer jeg dog nu, den har gjort hvad den kan, under nærværende Omstændigheder, og vil neppe føre til Maalet, da de litteraire Feiders sædvanlige Charakter

hindrer Øvrigheden fra at see det kirkelige Gjenmæle paa Tryk i dets rette Lys, og Modstanderne gjør alle indirecte Oplysninger til idel Injurier, som ei skal undersøges men |A:200|kun straffes. Vel er det i Aandens ei nær saa let, som i Legemets Verden, at see, *naar* Skjeppen er fuld, men man har derfor ogsaa Lov til i denne Henseende at følge sin rimelige Formodning, og jeg maa jo nok finde det rimeligt, at er den litteraire Opposition ikke seet i sit *kirkelige* Lys, medens den havde Theologisk Maanedsskrift til sit Organ, da vil den det endnu mindre, naar Organet fattes, som nu bliver Tilfældet.

Men, kunde man sige, hvorfor bliver det Tilfældet, uden fordi Du ikke vil fortsætte den indirecte Oplysning, og giver dig da selv det Kjende-Tegn paa Betimeligheden, du ønsker?

Med Rette kunde jeg svare: jeg har, selv da jeg hedd Med-Udgiver af Maanedsskriftet, aldrig været andet end Dr. *Rudelbachs* stadige Med-Arbejder, har ikke stiftet Maanedsskriftet, og raader ei heller for dets Ophør; men dog vil jeg ogsaa sige, jeg har ikke alene billiget dets Begyndelse, men raadet til dets Fortsættelse, og længe skyet Tanken om dets Ophør, skjøndt jeg ei kunde sige mig selv, hvorfor vi, efter den paa Halv-Veien indhøstede Erfaring, skulde gjøre os Livet suurt med Fortsættelsen. Først da man sagde mig, det af mange Grunde maatte gaae ind, først da begyndte jeg koldsindig at betragte Sagen, og, skjøndt man selv til det Døde, man har været med at danne, har en Slags Skaber-Kjærlighed, der krymper sig ved dets Begravelse, kaster jeg dog med al Rolighed Jord paa dette Liig, der, i Følge sin boglige Natur, kun havde et figurligt Liv, og dør derfor ogsaa kun en figurlig Død, som vor Haand-Skrift i Trykkerierne.

Klart staaer det nemlig for mig, at om ogsaa, hvad jeg inderlig ønsker, skjøndt jeg ei tør vente det, den indirecte Oplysning om Stats-Kirkens Forvirring kan skaffe de gammeldags Christne virkelig Religions-Frihed, saa maa |A:201|denne Oplysning dog komme fra *andre Penne*, end dem der skabte Theologisk Maanedsskrift; thi os er det aabenbart lykkedes Fienden at stemple til urolige Hoveder, som stræbte selv at frembringe den kirkelige Forvirring, vi uden skjellig Grund klagede over. Vel er det hartad ubegribeligt, hvorledes saa grovt et Krigs-Puds kunde lykkes Fienden, da man jo nok veed, at f. Ex. Biskop *Balle*, da han beklagede og bekæmpede samme Forvirring, ikke var forblindet af os, og da vi jo alle maae vide, at hvor den ene Præst lærer *efter* de symbolske Bøger, den Anden *udenom* dem, den Tredie *vertimod* dem, og Resten *derimellem*, der findes saa fuldstændig en Forvirring, som man kan tænke sig; men Sagen maa vel være den, at stræng christelig Tro, der kirkelig udelukker Alt, hvori den ikke selv er Sjælen, ansaaes omtrent for uddød i Geistligheden med *Balle*, og tænkedes ei med lige Rettigheder i enhver Troende, hvad enten han

er læg eller lærd, Præst eller Bonde; thi under denne Forudsætning indseer man let, hvorledes vi kan synes at være de eneste Forstyrere af den skønne Tolerance, hvormed lunkne og ligegyldige Præster betragte Alt i Kirken, *undtagen* den *Levende*, alt Modsat udelukkende, *christelige Tro*. Vilde alle de Præster i Danmark der prædike den christne Tro uforfalsket, skriftlig istemmet vort Klagemaal over Forvirringen, og vor Bøn om Religions-Frihed, da troer jeg sikkert denne indirecte Oplysning vilde være tilstrækkelig, men da egentlig slet Ingen har gjort det, og man i vor skriftmæssige Tid er vant til at overse, hvad der ei staaer paa Prænt, end sige da hvad der, som det mundtlige Ord, slet ikke kan sees, men kun høres, er jeg virkelig, som ved et Hexerie, kommet til at gjælde for den eneste Præst i Danmark, der ei kan eller vil have *Communion* med de Lærere i Stats-Kirken, der forkaste og bestride den Christne Tro, som den i *Luthers* **A:202**Catechismus findes beskrevet, og kaldes eneherkende i Loven.

Har jeg nu, som jeg tænker mine Skrifter og især mit præstelige Levnets-Løb gyldig bevidner, aldrig været begeistret enten for *Kirke-Tvang*, eller store *Sogne-Kald*, men kun for *Stats-Kirken*, som den, hvori vore Fædre fandt deres christne Tro og Haab og Kjærlighed, og hvis Forhold til Arilds-Kirken var mig for dunkelt, til at jeg kunde sige, hvormeget af den alle Christne skulde føre med sig; da indseer man let, jeg nu, med aabent Øie for Huset paa Klippen, og for alle selv de christeligste Stats-Kirkers ulægelige Brøst, maa være ret hjertelig kjed af Penne-Feiden om vor Odels-Ret til Stats-Kirken, saa Mueligheden af, derved at bevæge Staten til at skjænke sin egen Religions troe Tilhængere virkelig Kirke-Fred, maatte være det Eneste, der end bød mig trodse Skinnet af en Urostifter, som vilde skille lærde og skikkelige Folk ved deres christne Navn og derpaa grundede Leve-Brød! Turde jeg derfor end ikke, saa længe Maaneds-Skriftet kunde bestaae, undlade at skrive saa frit om den kirkelige Forvirring, som *Censuren* tillod mig, saa er det mig dog naturligviis en stor Vederkvægelse, at kunne med god Samvittighed stikke det Sværd i Skeden, jeg nu atter endeel Aar har ført, uden anden kjendelig Virkning, paa Stats-Kirken, end at det synes, som dens *lovmæssige* Indretning ei engang længer kan gjøres gjældende, mod dem, der *aabenbar* angribe den, uden Præsten derved mister sin Skrive-Frihed! Men, kan man sige, og har mange sagt: vilde ikke baade Maaneds-Skriftet og jeg havt en ganske anderledes velgjørende Virkning paa Stats-Kirken, naar vi istedenfor ubetimelig og ubetænksom at efterligne den *Lutherske*: intolerante, ubillige, opirrende Polemik, havde beflittet os paa den *Bibliothekske*: billige, humane, exemplariske **Be****A:203**skedentlighed, der selv om den uchristeligste Bog til Slutning siger "den indeholder meget, som fortjener at prøves, meget, som bør billiges og følges, og adskilligt, som maa misbilliges

og forkastes. Imidlertid bør Forfatterens gode Hensigter, varme Iver og store Flid aldrig miskiendes”¹.

Langt være det nu her som allevegne fra mig at nægte, at ikke blot Penne og Maanedes-Skrifter, men Alting i Verden vilde sikkert gaae meget bedre, *naar Menneskene* vare *fuldkomne*, thi jeg kan ikke engang begribe, hvad de da skulde trættes eller stride om, men hvad jeg aldrig har kunnet udgrunde, er, iblandt Andet, hvorledes et syndigt Menneske skulde blive feilfri, fordi han tog en Pen i Haanden; og naar man paastaaer, at *Mildhed* og *Ømhed* skal være Cardinal-Dyderne hos litteraire Strids-Mænd, da har jeg ligesaa lidt nogen Forestilling om hvorledes de skulde blive det *Fremtrædende* paa en Val-Plads, uden at det ret øiensynlig gik tilbage med de Strids-Mænd, der befliittede sig paa at øve dem! Jeg maa desaarsag, fremdeles som hidtil, med *Morthen Luther protestere* mod dette humane Reglement for pavelige Soldater, og vedkjender mig standhaftig den intolerante Tro, at Mod og Kraft er altid det Første, man skal vise i Krigen, og Mildhed det Sidste, alt efter de gamle, Krigs-Artikler: *parcere devictis et debellare superbos*. At man ved denne crasse Fremgangs-Maade rimeligviis opirrer og forbittrer Fjenden, er vist nok sandt, men deels er dette i Krigen netop en stor Fordeel, naar man tør vove sin Trøie, og kan bevare sin Koldsindighed, og deels er det jo netop Konsten, naar Fienden kryber i Skjul, da at tirre ham saalænge, til han **A:204**maa herfrem, og naar man literair vil godtgjøre, at Stats-Kirken bestaaer af stridige og aldeles uforligelige Elementer, da synes mig, Intet kunde være dummere end selv at skjule hvad man agter at aabenbare, saa hvem der ikke kan lide, man kalder u-christeligt, hvad ikke er christeligt, og anti-christeligt, hvad der under Navn af Christendom bestrider den Christne Tro og Kirke, de maa nødvendig enten selv ynde det U-Christelige, eller være bange for det, og due i ingen af Tilfældene til at foreholde christne Kæmper deres Pligter, som først og fremmest er, at kalde alt Kirkeligt med sit rette Navn, og vise Verden, at *Troens* Skjold kan udslukke alle den Ondes gloende Pile. Naar derfor Pasiaren om Billighed, Mildhed og Ømhed i en Kamp, hvor det blot gjælder om at bringe Kirkens Fiender til den Bekjendelse, at de ere dens Fjender, eller dog at gjøre det fiendtlige Forhold mellem dem og Kirkens Venner indlysende, naar denne Melkebrøds-Pasiar er aller undskyldeligst, da udspringer den dog aabenbar af en sørgelig Uforstand paa det christelige Livs Vilkaar og den christne Kamps Væsen, saa man enten indbilder sig at Christus kan forliges med Belial, og Troen spændes med Vantro, eller at Kampens Hensigt ikke er at uddrive men at omvende Fjenden, ligesom man fordem, med Sukkergodt i den ene Haand og Sværdet i den anden, parlamenterede med ham om at lade sig døbe! Naar vi derimod sige: Folk maae for os have Lov til at være saameget eller saalidt Arianer, Socinianer, Supernaturalister, Rationalister,

Tyrker eller Hedninger, som de vil, kun maae vi frabede os alle dem til Kirke-Brødre og Sjæle-Sørgere, der forkaste og bestride Lidt eller Meget af den Christelige Tro, hvorpaa vi ere døbte, og som vi vil stræbe at forplante paa vore Børn, da er vort Forlangende dog vel ikke meer end *billigt*, og vi bør dog vel forudsætte, at Staten vil finde det *billigt*, saasnart vi kan **A:205**oplyse den om, at vores af Stats-Lovene alt for begunstige Tro virkelig de Facto skeer den største Uret.

Er det derfor saa, at vi ei kan skrive os til den virkelige Religions-Frihed, vi smertelig savne, men kun forskrive os paa den, da kan det umuelig bringe os til at kalde det Anti-Christelige enten heel eller halv-christeligt, men vel til at nedlægge den Pen, det ei nytter at føre, og overlade Sagen til sin naturlige eller overnaturlige Gang, og det agter jeg, for min Part, nu at gjøre, uden dermed at turde sige, hvad Andre vil eller bør; thi da ingen Præst i Danmark har prøvet det saa yderlig som jeg, *hvad* hans Pen kunde virke til at hæve Stats-Kirkens Forvirring, og skaffe de gammeldags lutherske Christne virkelig Religions-Frihed, saa kan mulig mangen Præst netop ved denne Leilighed finde sig drevet til ogsaa i Guds Navn at prøve det yderste paa den læmpeligste lovlige Vei, som den litteraire Protest mod det U-Christelige i Kirken ustridig er, og hvem kan vide, om det ikke bar for den Næste, hvad der brast for mig! Jeg indseer meget vel, at ligesom den Dag kom, da jeg ei længer med god Samvittighed kunde være geistlig Embeds-Mand i den sig selv modsigende Stats-Kirke, ogsaa den Dag kunde komme, da min Samvittighed ikke tillod mig længer at være Medlem af den, og jeg haaber, at den Gud, der gav mig Kraft til det første tunge Skridt, da ogsaa vilde give mig den til det Andet, men det er min Bøn til Gud og Kongen, at det aldrig maa komme saavidt, og det er et Haab jeg, fremfor mange Andre, har baade Lov og Kald til at nære, da det gjennem en Række af Aar har tiltalt mig med saa begeistrende en Kraft, og saa livsalig en Sødme, naar jeg kvad om Danmark, at jeg bør graane under Hjelmen, uden med det skarpe Sværd, jeg har i Munden, at overhugge den Knude, paa hvis uventede Opløsning jeg saa tit i Aanden dybt bevæget og jublende **A:206**henstirrede. Jeg kan hverken forhindre Hr. *Thisted*, eller Nogen i at antage Nedlæggelsen, indtil Videre, af min stridende Kirke-Pen for et nyt Beviis paa, hvad Nedlæggelsen af mit Præste-Embede i *Stats-Kirken*, efter Hr. *Thisted*s Dom, tilstrækkelig skal have godtgjort, at jeg skyer Korset og svigter Herrens Banner; men skjøndt det maa bedrøve mig, at mit Levnets-Løb endnu ikke klarere har aabenbaret min Beredvillighed til, med Guds Hjelp, at tage Korset op og følge Herren, kan jeg dog ikke Andet end sige med Apostelen: det skal være mig en Smaating at bedømmes af eder, eller af nogen menneskelig Ret, saa jeg bedømmer mig end ikke selv; thi vel har jeg Intet paa min Samvittighed, men dermed er jeg ikke

retfærdiggjort, da kun Herren er min Dommer, og seer, som *Luther* meget rigtig siger, langt inderligere, til Tanker og Begjæringer, vel vidende, hvad Gjælden er. Meget mueligt derfor, at hvis jeg følge mig ret moden til et christeligt Martyrium, om det saa end skulde bestaae i den sene Død at trædes ihjel af Gjæs, jeg da ogsaa maatte færdes anderledes, end jeg nu agter, men Ingen kan sætte en Alen til sin Vext, om han end bekymrede sig derfor, og det Ene er sikkert afpasset efter det Andet, saa at naar jeg, det være sig af blot Svaghed eller tillige af lidt Nænsomhed, ei gjør Alt hvad jeg kunde have Ret til, det da ei heller vilde være gavnligt, og det vilde derfor sikkert i dette Stykke være christeligt, ei at dømme for rask, men heller bie, til Herren kommer, som oplyser Mørkets Vraaer, og aabenbarer Hjerternes Raad, saa hver kan faae sit Lov af Gud!

Min Løbe-Bane, den være nu sømmelig betraadt og fortsat eller ikke, hører nemlig ikke til de ganske sædvanlige, saa det undrer mig ikke, at Verden finder lidt *Cometisk* i den, thi det forekommer tit mig selv, som om jeg havde forvildet mig ind i en Tid, hvor jeg slet ikke var hjemme, |A:207og skjøndt det altid maa forstaaes heel poetisk med Udgangen i levende Live af sin Tid, som med Udgangen af sit eget gode Skind, saa ligger der dog, naar man er poetisk Historiker, noget ganske Virkeligt til Grund for det dristige Udtryk. Nutiden maa derfor tage mig det saa ilde op, som den vil, saa er det dog sandt, at jeg, for at udstaae den, imellem maa stræbe at glemme den reent, over en Fortid, som huger mig bedre, og en Fremtid, som jeg haaber skal blive det Modsatte af hvad de verdensklogeste Mænd nu omstunder propheterer! See, da piner jeg mig ikke med Nutidens Daarskab, naar den trænger ind paa mig, men leger med den, til enten den eller jeg bliver kjed af Legen, og hver gaaer sine Veje, og jeg kan godt begribe, at selv christne Folk, der altid tænke sig Præsten paa Prædike-Stolen, og forvexle os let med *Ham*, hvis ringe Tjenere og ufuldkomne Redskaber vi kun ere, kan derved fristes til at tænke allehaande; men saalænge jeg ikke fornægter, men bekjender min gammeldags christelige Tro, og saalænge jeg ikke laster men priser den præstelige Kamp, jeg vel i Skrøbelighed men dog ei tjattet har deeltaget i, *saalænge* skulde man helst udlede min Færd af en særegen Drift, der hverken er at rose eller laste, da den hænger saa nøie sammen med hele min Tænke-Maade, Skjæbne og Tanke-Gang, at den er uvilkaarlig: har Grunde Nok for sig, men har dem dog meer til Forsvar end til Kilde.

At Krig, ligesaavel i aandelig som i kjødelig Forstand, er en sørgelig Nødvendighed, saalænge Lys og Mørke drages om den Verden, de umuelig kan enes om, at Christi Kirke mindst af Alt kan have Fred i Verden, og at det er naragtigt at føre Krig med Spyd som Halm-Straaer, det lærer den daglige saavelsom den sekulariske Erfaring; men at Sværd-Slag, selv for den dygtigste Kæmpe, er en farlig Sag, at lange Krige er en Lande-Plage, og at Christi

A:208 Kirke, der ei kan oplade sin Mund, uden at have Krig med hele Verden, dog har den svare Opgave midt under Krigen at aabenbare sin Fredsommelighed, det maa en christelig Skrift-Klog heller aldrig glemme. Saa naturligt det derfor end er, at vi i vor Ungdom behandle Kirke-Sagen meest som en Skole-Sag og Stats-Sag, hvortil mange Aarhundreder have stræbt aldeles at forvandle den, og saa umuligt det end er, naar vi finde Kirken indviklet i alle Skolens og Statens Forhold, da at gjøre vor nærmeste Pligt, og dog føre dens Sag, *som om* den stod fri derudenfor, saa ufravigelig er det dog vor Pligt, at benytte den Forstand vi ved Aar og Erfaring samle, til i det Mindste i vor egen Tanke-Gang at oprede det Indviklede, og til, saavidt det bestaaende Vilderede tillader, at vise, det er ingenlunde Christi Kirke, men dens Fiender, som ei vil have Fred, undtagen paa samme Maade som Rom vilde have Fred med Carthago. Naar vi ikke vil bryde overtvært med *Stats-Kirken*, da er vi nødt til at bestride det aabenbar *Anti-Christelige* i den, men vi skal dog ret med Flid vise, det er hverken af Herske-Syge, eller for Kjød-Grydernes Skyld, saa vi ikke alene ønske Anti-Christen borgerlig Religions-Frihed, men overlader ham, hvis Øvrigheden det tillader, gjerne hele Stats-Kirken, naar vi blot maae have Lov til at gaae ud og bygge os et lille christeligt Bede-Huus! Var nu alle Danske Christne enige med mig om denne Krigs-Brug, da maatte Sagen snart paa en eller anden Maade være afgjort; men nu er det langt fra; thi selv de fleste christelige Præster forvexle endnu bestandig den Lutherske Stats-Kirke med Christi Kors-Kirke, eller føle dog ikke Mod til at foretrække den Sidste, og kan det ikke heller, saalænge dens uforanderlige Skikkelse ei har klaret sig for dem. Da jeg nu hverken kan slutte mig til dem, der vil holde Fred med det *Anti-Christelige* **A:209** Kirken, eller til dem der vil stoppe dets Mund, og saa indbilde sig, det er *omvendt*, saa er jeg virkelig paa en Maade *tilovers*, og hvad der end kunde være min Pligt, hvis jeg troede, de gammeldags Christne nødvendig maatte ud af den danske Stats-Kirke, saa er det dog udentvivl, med den *modsatte Formodning*, min Pligt, indtil videre at suspendere baade mit Judicium og min præstelige Virksomhed. Da jeg nu desuden troer, at Rationalismen i sin fordanskede Skikkelse er at ligne ved den Spege-Sild, Molboen satte i Gade-Kjæret for at yngle, og da jeg veed, at al Oplysning af Menneske-Historien, saavel i Hedenskabet som i Christenheden, er ægte Christendom gunstig, og til en grundig *Theologi* aldeles nødvendig, saa følger heraf, at jeg *kan* være Troen ligesaa hengiven, naar jeg trækker mig tilbage i Statens og Skolens Historie, som naar jeg stræber at gribe ind i Kirkens, men *om jeg* virkelig *er det*, bliver vist nok et andet Spørgsmaal, som jeg maa overlade vel ikke til Hr. *Thisted*, men til den *Herre Christus* at besvare! Saameget havde jeg ikke troet det nødvendigt at tale om mine Egenheder, hvis jeg ikke havde seet Hr. *Thisted*s *Lüg-*

Prædiken over Præsten *Grundtvig*, der skal have endt sit Kæmpeliv med en skammelig Rømning fra Herrens Banner; men denne Lig-Prædiken over en Stridsmand, der dog vel ikke i Maanedsskriftet og Søndagsbogen thingede, uden paa nordisk Kæmpe-Viis, med Herrens Fiender, mindede mig om, endnu før jeg byttede Pen, at advare mine Med-Christne for overilede Domme, og venlig bede dem betænke, at jeg, efter endeel Aars Taushed og Ragen i gamle Aske-Krukker, gik paa Prædike-Stolen med samme Tro og samme Sværd, som jeg havde forladt den, saa, hvad jeg end rager i og sysler med, er det dog neppe rimeligt, jeg enten skifter Tro, **IA:110** eller sælger det Sværd for en Vogn,² som, hvis jeg end aldrig kom til at bruge det meer, dog, seer jeg ret, vil passe min Søn, og hos ham aabenbare, hvad jeg bestilte hjemme om Søndagen, naar jeg ei gik i Kirke!

Dog, min Løbe-Bane vorde nu kort eller lang, lidt eller meget sær tilsyne, altid vil jeg, selv midt i *Babel*, med Guds Hjelp have baade Sind og Mod til *lydelig* at nynne:

Skulde, *Jerusalem!* dig jeg forglemme,
Glemme sig maatte min høire Haand,
Kvæles i Struben og maatte min Stemme,
Om ei Dit Minde oplived min Aand,
Om ei, trods Noget, den hellige Stad
Gjorde mig glad!

Og før jeg gaaer hjem til Ham, som mig udsendte: til *Herren*, som optog mig syndefulde Mand og *Apostat* iblandt sit Ords Tjenere, da vil Han sikkert føie det saa, at opstod der, hos *Med-Christne*, nogen Mistanke om Beredvillighed til, med den *Hellig-Aands uundværlige* Bistand, at forlade alle Ting, tage Korset op, og følge Ham, der naglede det Gjælds-Brev, som fordømte os, *til Korset*, da skal den dog forsvinde, og give Plads for den christelig-danske: vemodig-glade Ihukommelse, det er min Sjæls Begjæring at efterlade mine Børn og Venner paa Jorden!

Indtil videre, Gud kun veed, hvor kort eller hvor længe, modtage *de* da her mit *præstelige* Farvel, de Faa eller Mange, som i de syv henrundne Aar, jeg sidst tjente den dyrebare Menighed, Herren købte med sit Blod, have gjerne fra mine Læber annammet det Evangelium, der er en Guds Kraft til Salighed alle Troende, og som ønskede at mindes derom ved min Pen!

IA:211 Og I, hvis Med-Arbeider jeg i Maanedsskriftet var, I, som ærlig deelde Spotten, og Vreden, og Sorgerne med mig, I vil heller ikke forsmæde min besynderlige Taksigelse, fordi I vederkvægede min Aand, som saa længe forgjæves og sukkende havde ventet paa, at dog enkelte boglærde Christne skulde række den Eenlige Broder-Haand for Menighedens Øine, og forstærke hans Vidnesbyrd! Det smerter mig vel stundum, at Eders Forbindelse med mig maaskee har spærret Eder Veien til en Stilling, hvor Eders sjeldne Kundskaber, utrættelige Flid, ædle Maal, og mandige Tænke-

Maade, ret kunde ære og gavne Fædrelandet, men det trøster mig dog altid, at vores Forbindelse var ligesaa uskyldig baade for Gud og Mennesker, som den var frivillig, og at, efter alle kirke-historiske Mærker, borger netop Modstandernes Forbittrelse os for, at vor Gjerning i Herren var ikke forgjæves!

Og endelig være det baade Venner og Fiender vitterligt, at hvor ganske jeg end synes at have forspildt hvad Verden kalder Hæder og Lykke, hvor mangan mørk Time end Kampen har kostet mig, og hvorlidet end dermed kan synes vundet for Fædrene-Troens herlige Sag, saa kunde og vilde jeg dog ingenlunde bytte Lodd med de Skjalde eller andre Skribenter, som Verden priser, og kan aldrig fortryde at have lagt de Gaver, den Evige skjænkede mig, paa det Alter, hvorover jeg saae Hans Herlighed straale, og paa hvis Knæfald jeg fandt den Hvile, hvorefter alle Hjerter, som savne den, sukke, og som man umuelig kan kjende, uden at agte for den største Lykke, os kan times! Mit jordiske Fædreland har jeg maaskee elsket for høit, og beskrevet for yndigt, men jeg mødte der ei blot i Historien, men ogsaa i Levnets-Løbet, saamegen *Hjertelighed*, at jeg tænker endnu, det er umuelig Andet, end at det vil unde os gammeldags Christne en Hytte i Fred, da vi slet **A:212** ikke forlange, at vor Tro skal beherske Landet, men blot, at den uforstyrret maa herske i vore Huse og i vore Forsamlinger, som den hersker i vort Hjerte, saa vore Børn kan staae i vore Fædres Sted, og prise den Herre, som vi have fundet er god at tjene, god at gjæste, god at stole paa under alle Omskiftelser, og for hvem atten Aarhundreder vidne, at Han kommer sikkert igjen, som Han haver sagt, og tager Sine til sig i sin Faders Herlighed! Vi kalde det et Uheld, men *ingen* Brøde som *vi* er *uskyldige* i, at være en Hedning, men det er stor Synd at ville, under Skin af Christendom, lokke de Christnes Børn til at blive Hedninger, og tvinge os til at kalde dem vore *Med-Christne*, som forkaste og bestride vor Christne Tro, og med hvem der vil det: *Kamp paa Liv og Død i Herrens Navn!*

N. F. S. Grundtvig.

1

See engang i Nyt Theologisk Bibliothek, trettende Bind, S. 293, som om Angreb paa Troen blev taaleligen i *Kirken*, naar de skedte med *varm Iver* og *stor Flid*.

2

See engang i Saxos Danmarks Krønike II. 194-96.

